

بررسی جایگاه رویکرد تربیت اخلاقی رشدی شناختی در کتاب‌های درسی فارسی دوره متوسطه اول

شیما عطار^۱، دکتر فائزه ناطقی^{۱*}، دکتر نصراله عرفانی^۲

۱. گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

۲. گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۰۴)

چکیده

زمینه: با توجه به نقش عمده کتاب‌های درسی در توانمندی شناختی و افزایش سطح استدلال و قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان، ارزیابی آنان بر مبنای میزان انعکاس مولفه‌های رویکرد تربیت اخلاقی رشدی شناختی ضروری است. لذا هدف پژوهش حاضر، تعیین جایگاه مولفه‌های رویکرد مذکور در محتوای کتاب‌های درسی فارسی است.

روش: روش تحقیق فعلی آمیخته است که با ترکیبی از روش‌های تحلیل محتوای کیفی-قیاسی و تحلیل محتوای کمی انجام شد. جامعه آماری را کتاب‌های درسی فارسی دوره متوسطه اول تشکیل داد و نمونه همان جامعه آماری بود. لذا کلیه محتوای کتاب‌های نامبرده به روش تمام شماری مورد مطالعه قرار گرفت. از چک لیست محقق ساخته تحلیل محتوا برای گردآوری داده‌ها و از روش آنتروپی شانون برای تجزیه و تحلیل داده‌ها بهره‌گیری گردید.

یافته‌ها: برنامه‌ریزان درسی و مولفین در تدوین محتوای کتاب‌های نامبرده، زمینه و فرصت مناسبی را برای ایجاد روحیه قضاوت صحیح در سطوح رشدی، واگذاری مسئولیت با توجه به سطح توانایی نوجوانان در درک و حل معماهای اخلاقی و همچنین تقویت مهارت‌های تصمیم‌گیری در مواجهه با تنگناهای اخلاقی به منظور ساخت ارزش‌ها توسط خود فراگیران و دستیابی به استدلال‌های قوی با استفاده از روش‌های حل مسئله را فراهم نموده‌اند.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها حاکی از نیاز جدی به بازنگری در محتوای کتاب‌های مورد اشاره بر مبنای مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی به منظور پرورش توانایی شناخت اخلاقی در نوجوانان و ارتقای سطح استدلال و قضاوت اخلاقی آن‌ها از طریق ایجاد موقعیت‌های مسأله‌محور پیرامون معضلات اخلاقی است؛ زیرا میزان توجه به مولفه‌های رویکرد مذکور در محتوای کتاب‌های نامبرده از توزیع نرمالی برخوردار نیست.

کلیدواژه‌گان: تربیت اخلاقی، دوره متوسطه اول، رویکرد رشدی شناختی، کتاب‌های درسی فارسی

سر آغاز

امروزه یکی از دغدغه‌های عمده در نظام‌های آموزشی^۱، چگونگی تربیت اخلاقی^۲ نوجوانان است؛ زیرا بسترسازی در محیط‌های آموزشی جهت رشد خود تعیین‌گری^۳ و خود پیروی^۴ در حوزه تعاملات دیالکتیکی^۵ فرصتی مناسب برای رشد اخلاقی^۶ نوجوانان است (۱). نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نظام‌های آموزشی هنوز نتوانسته‌اند معضلات اخلاقی^۷ فراگیران را برطرف کنند (۲). لذا به نظر می‌آید در راستای اصلاح این کاستی‌ها، آشنایی با رویکردهای مختلف تربیت اخلاقی^۸ از جمله رویکرد رشدی شناختی^۹ گام مفیدی خواهد بود.

رویکرد رشدی شناختی بر ارتقای سطح استدلال^{۱۰} و قضاوت اخلاقی^{۱۱} دانش‌آموزان تأکید دارد (۳). مبنای برنامه تربیت اخلاقی این رویکرد، تبادل اندیشه است (۴). نقش مربیان در رویکرد مذکور تسهیل‌کننده^{۱۲} است که از طریق فعالیت‌های کلامی و شناختی^{۱۳}، دانش‌آموزان را به مراحل بالاتر رشد اخلاقی هدایت می‌کنند (۵، ۶ و ۷). نتایج تحقیقات بیانگر آن است که دیدگاه کارگزاران نظام تربیت رسمی و عمومی ایران به تربیت اخلاقی، دیدگاهی فضیلت‌محور^{۱۴} است (۸ و ۹). بنابراین یکی از مسائل مهمی که باید مورد توجه کارگزاران قرار گیرد، تمرکز بر

به روش تمام شماری مورد مطالعه قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، چک لیست محقق ساخته تحلیل محتوا بود. جهت طراحی این ابزار از مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی که پژوهشگران با استفاده از روش - های مطالعات اسنادی و دلفی فازی به شناسایی و استخراج آنان از دیدگاه متخصصان پرداختند، بهره‌گیری شد (۱۴، ۱۵ و ۱۶). در ارتباط با روایی ابزار، با توجه به آن که برای انتخاب مولفه‌های رویکرد مذکور از نتایج تحقیقات انجام شده بهره‌برداری گردید، می‌توان گفت ابزار تحقیق حاضر از روایی مطلوبی برخوردار است. برای تعیین میزان پایایی این ابزار از تکنیک اجرای مجدد استفاده شد که ضریب پایایی ۰/۸۶ به دست آمد که نشان از پایایی قابل قبول ابزار جمع‌آوری داده بود. واحد ثبت در این تحلیل را مضامین تشکیل داد. روش شمارش نیز فراوانی بود و مقوله‌بندی با روش جعبه‌ای صورت پذیرفت. لذا مقوله‌ها پیش از اجرای تحقیق تعیین شدند و به همین دلیل به آن، روش از پیش تعیین شده نیز گویند (۱۷). برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آنتروپی شانون بهره‌برداری گردید.

یافته‌ها

در پژوهش فعلی محتوای کتاب‌های فارسی بر مبنای میزان انعکاس مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی مورد تحلیل قرار گرفت که نتایج آن در جدول (۱) آمده است.

رویکردهای مختلف تربیت اخلاقی از جمله رویکرد رشدی شناختی است؛ زیرا مرور پیشینه پژوهش‌ها حاکی است در مورد رویکردهای تربیت اخلاقی اقدام ضروری صورت نگرفته است (۱۰). همچنین بررسی نتایج پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که اهداف تربیت اخلاقی، نباید تنها در دروس دینی و قرآن دنبال شود، بلکه باید در دروس دیگر نیز دنبال گردد؛ زیرا تاثیرگذاری آن‌ها به مراتب بیشتر خواهد بود (۱۱). لذا در بررسی پیشینه پژوهش مشخص شد که تا کنون جایگاه رویکرد رشدی شناختی در کتاب‌های فارسی مورد بررسی قرار نگرفته است، در حالی که در راستای رفع نگرانی چگونگی تربیت اخلاقی دانش‌آموزان، توجه بیشتر مولفین به تدوین کتاب‌های درسی بر اساس مولفه‌های رویکردهای تربیت اخلاقی نقش مهمی دارد (۱۲ و ۱۳). بدین لحاظ با توجه به خلاء پژوهشی موجود، پژوهش حاضر با هدف، تعیین جایگاه مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی در محتوای کتاب‌های فارسی صورت گرفته است. لذا عمده‌ترین مسئله پژوهش فعلی عبارتست از این که جایگاه رویکرد مذکور در کتاب‌های نامبرده چگونه است؟

روش

روش تحقیق حاضر آمیخته است که با ترکیبی از روش‌های تحلیل محتوای کیفی - قیاسی و تحلیل محتوای کمی صورت پذیرفت. جامعه آماری را کتاب‌های درسی فارسی دوره متوسطه اول تشکیل داد که همگی به عنوان نمونه انتخاب شدند. لذا کلیه محتوای کتاب‌های مذکور

جدول ۱: توزیع فراوانی مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی در محتوای کتاب‌های فارسی

مجموع		کتاب پایه ۹		کتاب پایه ۸		کتاب پایه ۷		مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی و علامت اختصاری آن‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ایجاد روحیه قضاوت صحیح در رشدی: (۱م)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	واگذاری مسئولیت با توجه به سطح توانمندی دانش‌آموزان در درک و حل معماهای اخلاقی: (۲م)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	تشویق دانش‌آموزان برای دستیابی به استدلال‌های قوی راجع به مسائل اخلاقی: (۳م)
۸/۲	۵	۱۲/۵	۲	۹/۵۲	۲	۴/۱۷	۱	ایجاد فرصتی برای ساخت ارزش‌ها توسط خود دانش‌آموزان به جای تحمیل و تلقین ارزش‌ها: (۴م)
۱/۶۴	۱	۰	۰	۴/۷۷	۱	۰	۰	تقویت مهارت‌های تصمیم‌گیری در مواجهه با تعارضات اخلاقی بر اساس نظام ارزشی: (۵م)
۹۰/۱۶	۵۵	۸۷/۵	۱۴	۸۵/۷۱	۱۸	۹۵/۸۳	۲۳	توجه به مشارکت فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی و پرورشی: (۶م)
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	پرورش حس جستجوگری و روش‌های حل مسئله از طریق ایجاد موقعیت‌های مسأله محور پیرامون معضلات اخلاقی: (۷م)
۱۰۰	۶۱	۱۰۰	۱۶	۱۰۰	۲۱	۱۰۰	۲۴	مجموع

یافته‌های جدول (۲) حاکی است که بیشترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مربوط به مولفه ششم می‌باشد.

یافته‌های جدول (۱) نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی مربوط به مولفه ششم می‌باشد. در ادامه جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آنتروپی شانون استفاده شده که نتایج آن در جدول (۲) آمده است.

جدول ۲: مقادیر بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی در کتاب‌های فارسی

مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی	۱م	۲م	۳م	۴م	۵م	۶م	۷م
آنتروپی هر مولفه (Ej)	۰	۰	۰	۰/۹۶	۰	۰/۹۸۱	۰
وزن هر مولفه (Wj)	۰	۰	۰	۰/۴۹۴	۰	۰/۵۰۵	۰

دوره متوسطه اول و محدود بودن تحلیل به رویکرد رشدی شناختی. بدین لحاظ پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی به تحلیل محتوای سایر کتاب‌های درسی بر اساس مولفه‌های رویکردهای مختلف تربیت اخلاقی پرداخته شود؛ زیرا نتایج حاصل از آن در طراحی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی کارآمدتر کاربردی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

با عنایت به این که تربیت اخلاقی یکی از کارکردهای اساسی نظام‌های آموزشی است، باید تدابیری اتخاذ شود که در برنامه‌های درسی به رویکردهای مختلف تربیت اخلاقی از جمله رویکرد رشدی شناختی به ویژه در دوره نوجوانی به صورت اساسی توجه شود؛ زیرا سنگ بنای فعالیت‌های آتی افراد را تشکیل می‌دهد. بر این اساس، ارزیابی جایگاه رویکرد مذکور در کتاب‌های درسی ضروری به نظر می‌آید. از این رو در پژوهش فعلی به تعیین جایگاه مولفه‌های رویکرد نامبرده در محتوای کتاب‌های فارسی پرداخته شد و مشخص گردید که توزیع مولفه‌های رویکرد مذکور در محتوای کتاب‌های نامبرده نامتعادل است و با وجود آن که کتاب‌های درسی مدون تربیتی محسوب می‌گردند، لیکن مولفین کتاب‌های نامبرده زمینه و فرصت مناسبی برای ایجاد روحیه قضاوت صحیح در سطوح رشدی، واگذاری مسئولیت با توجه به سطح توانمندی نوجوانان در درک و حل معماهای اخلاقی و همچنین تقویت مهارت‌های تصمیم‌گیری در مواجهه با تنگنای اخلاقی به منظور ساخت ارزش‌ها توسط نوجوانان به جای تحمیل ارزش‌ها به آن‌ها و دستیابی به استدلال‌های قوی با استفاده از روش‌های حل مسئله را فراهم ننموده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری نمود که محتوای کتاب‌های نامبرده بر مبنای مولفه‌های رویکرد مذکور نیازمند تجدیدنظر می‌باشد.

ملاحظه‌های اخلاقی

موضوعات اخلاقی همچون؛ سرقت ادبی، رضایت آگاهانه؛ انتشار چندانکه و ... در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

بحث

یافته‌ها بیانگر آن است که توزیع مولفه‌های رویکرد رشدی شناختی در محتوای کتاب‌های نامبرده نامتوازن است. به طوری که اکثر مولفه‌های رویکرد مذکور که می‌توانستند تاثیر شگرفی در پرورش شناخت اخلاقی نوجوانان داشته باشند، در محتوای کتاب‌های نامبرده مورد کم-توجهی قرار گرفته و یا مغفول مانده‌اند. همچنین یافته‌ها نشان داد که بیشترین بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مربوط به مولفه «توجه به مشارکت فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌های آموزشی و پرورشی» می‌باشد. در مجموع می‌توان گفت، یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از نیاز جدی به بازنگری در محتوای کتاب‌های نامبرده بر اساس مولفه‌های رویکرد مذکور است؛ زیرا یافته‌ها نشانگر آن است که در کتاب‌های نامبرده، فرصتی برای ایجاد روحیه قضاوت صحیح در سطوح رشدی و واگذاری مسئولیت به دانش‌آموزان با توجه به سطح توانمندی ایشان در درک و حل معماهای اخلاقی و یا فرصتی برای تقویت مهارت‌های تصمیم‌گیری به منظور ساخت ارزش‌ها و دستیابی به استدلال‌های قوی با استفاده از روش‌های حل مسئله در نظر گرفته نشده و مولفین کتاب‌های مذکور در تدوین محتوا به مسئله مهمی چون تربیت اخلاقی به طور جدی توجه نکرده‌اند که این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌های دیگر مبنی بر ضرورت بازبینی در محتوای کتاب‌های نامبرده به دلیل کم-توجهی یا بی‌توجهی به مولفه‌های اساسی در تربیت اخلاقی فراگیران همخوانی دارد (۱۸-۲۲). همچنین این نتیجه با یافته‌های سایر پژوهش‌ها در خصوص ارائه مطالب اخلاقی در کتاب‌های درسی فارسی به صورت انتزاعی^{۱۵} و در قالب پند و اندرز و همچنین عدم پیش‌بینی فعالیت‌های عملی در جهت ارتقای شناخت و نگرش اخلاقی و در نهایت، التزام به آموزه‌های اخلاقی همسو می‌باشد (۱۴ و ۱۵). بنابراین بر مبنای یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود به جای تحمیل ارزش‌ها به دانش‌آموزان، محتوای کتاب‌های نامبرده به گونه‌ای طراحی شود تا با خلق موقعیت‌های مسأله‌محور پیرامون معضلات اخلاقی، حس جستجوگری و به‌کارگیری روش‌های حل مسئله در فراگیران پرورش یابد تا جایگاه تربیت اخلاقی در کتاب‌های مذکور به یک جریان ضعیف و کم‌اثر در حد اطلاع‌رسانی اخلاقی تبدیل نشود. از جمله محدودیت‌های این تحقیق عبارتند از محدود نمودن موضوع به کتاب‌های فارسی

سپاسگزاری

مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه آزاد واحد اراک با عنوان «نقد و بررسی جایگاه رویکردهای تربیت اخلاقی در برنامه درسی دوره متوسطه اول و ارائه الگوی مطلوب» می‌باشد. از اساتید بزرگوار راهنما و مشاور و سایر اساتید محترم گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد واحد اراک تقدیر و تشکر می‌گردد.

واژه نامه

1. Educational systems	نظام های آموزشی
2. Moral education	تربیت اخلاقی
3. Self-determination	خود تعیین گری
4. Self-follow	خود پیروی
5. Dialectical interactions	تعاملات دیالکتیکی
6. Moral growth	رشد اخلاقی
7. Moral problems	معضلات اخلاقی
8. Moral education approaches	رویکردهای تربیت اخلاقی
9. Cognitive developmental approach	رویکرد رشدی شناختی
10. Argument	استدلال
11. Moral judgment	قضاوت اخلاقی
12. Facilitator	تسهیل کننده
13. Verbal and Cognitive Activities	فعالیت های کلامی - شناختی
14. Virtue-based perspective	دیدگاه فضیلت محور
15. Abstract	انتزاعی

References

- Power F C, Higgins A. (2008). The just community approach to moral education and the moral atmosphere of the school. In: P. Nucci and D. Narvaez (Ed.), Hand book of moral character education. New York: Routledge. Pp. 230- 247
- Gharba M, Dehbashi A. (2016). Moral education. 1st Ed. Tehran: Debizeshi. Pp. 103-109. (In Persian).
- Haghighat SH, Mazidi M. (2008). Investigating and evaluating the philosophical background and educational methods of four approaches to contemporary moral education. Quarterly Journal of Religious Thought; (26): 105-134. (In Persian).
- Sharifi M, Mirshah Jafari I. (2016). A Study of the moral education curriculum in several countries of the world and Iran. Journal of Moral Knowledge; (19): 115-131. (In Persian).
- Hassani M. (2015). Experiences of moral education of agents of formal and public education system in elementary school. Journal of Educational Innovations; 14(56): 7-37. (In Persian).
- Zabandan M. (2019). Comparison of the concept, importance and methods of moral education in the west and Islam. Journal of Educational Sciences and Psychology; 3(39): 227-249. (In Persian).
- Azadmanesh S, Hosseini A S. (2014). Comparative analysis of primary school moral education goals in Japan and Iran, according to the values of the curriculum. Islam and Educational Research; 6(2): 119-136. (In Persian).
- Attar SH, Nateghi F, Erfani N. (2020). Evaluating the function of heavenly messages textbook authors based on the values explanation approach in moral education. Journal of Ethics in Science & Technology; 15(3): 1-11. (In Persian).
- Attar SH, Nateghi F, Erfani N. (2020). Evaluation of the content of social studies textbooks based on the character education approach in moral education. Journal of Ethics in Science & Technology; 16(1): 1-11. (In Persian).
- Afkari F. (2014). Critique and survey of the approaches of moral education in elementary school in read, write, quran, heavenly gifts, social education textbooks and design a curriculum pattern. [Ph.D thesis]. Tehran: Allameh Tabatabai University. (In Persian).
- Afkari F, Bagheri D. (2015). Reflections on contemporary moral education approaches in the elementary school social education curriculum. Tehran: Annual Conference on New Research Approaches in the Humanities. (In Persian).
- Attar SH. (2020). Critique of the position of moral education approaches in the curriculum of the first high school and provide a desirable model. [Ph. D thesis]. Arak: Islamic Azad University, Arak Branch. (In Persian).
- Nourian M. (2010). Analysis of Iranian elementary school curricula. 1st Ed. Tehran: New Dialect. Pp. 65-68. (In Persian).
- Mostafavi H, Hashemi S, Izadi S. (2015). An analysis of the functioning of the educational system in the education and moral development of students with a focus on the content of textbooks and teaching methods of teachers. Iranian Curriculum Studies Quarterly; 9(36): 97-120. (In Persian).
- Yadegari M, Salehi K, Sajjadih N. (2019). Provide foundation data theory to explain the current processes of moral education in high schools in Tehran. Journal of Applied Issues of Islamic Education; 4(2): 147-186. (In Persian).
- Vojdani F. (2019). From the point of view of action: a plan for moral education from the point of view of Allameh Tabataba. 1st Ed. Tehran: Imam Sadegh University. Pp. 51-57. (In Persian).
- Heidari Sufiani Z, Sohrabpour N, Nikkiah Kohneh Gorabi SA. (2015). Investigating approaches to moral education in schools. the first national conference on new studies and research in the field of educational sciences and psychology in Iran. Qom: Soroush Hekmat Mortazavi Center for Islamic Studies and Research: 1-8. (In Persian).

from the perspective of ethical goals approved in elementary school. *Journal of Ethics in Science & Technology*; 7(4): 1-11. (In Persian).

21. Lotfi Z. (2012). Critique of the approach to moral education according to the content analysis of middle school persian books. [MA Thesis] Tehran: Islamic Azad University, Central Tehran Branch. (In Persian).
22. Nourian M, Bahramian S. (2013). Ethical differences between men and women in persian textbooks. *Journal of Ethics in Science & Technology*; 8 (4): 1-11. (In Persian).
18. Shojaeifard M. (2013). Investigating the level of attention to the components of moral education in persian literature books of the first secondary school. [MA Thesis]. Marvdasht: Islamic Azad University, Marvdasht Branch. (In Persian).
19. Najafi H, Sobhani Nejad M, Jafari Harandi R. (2015). Content analysis of the level of attention to the seven dimensions of the approved goals in persian literature textbooks in iranian high school. *Bi-Quarterly Theory and Practice in the Curriculum*; 3(6): 121-142. (In Persian).
20. Atashak M, Toofan M, Ahmadi A. (2012). quantitative analysis of the content of persian books